

Елена Коцева (София, България)

ОСОБЕНОСТИ В КАЛЕНДАРА НА ЕНИНСКИЯ АПОСТОЛ

Енинският апостол¹ (НБКМ 1144) съдържа освен апостолски четива² и църковнокалендарни дати. Последните са 55, поместени върху четливите страници, които са само 64 при общ състав на ръкописа 39 листа или 78 страници. От л. 1а с текст за 36-ата неделя след Петдесетница до л. 20а са запазени за Пасхалния цикъл: събота преди месопусна неделя преди месопусна (неделя на блудния син), събота и неделя месопусни, събота и неделя сиропусни, I събота и неделя на Великия пост, II събота и неделя на поста, III събота и неделя на поста, IV събота и неделя на поста, V събота от поста, V неделя на поста, Възкресение Лазарово, Велики четвъртък, Велики петък, утрена на Великата събота с две четива, литургия на Великата събота.

От л. 20 нататък следват календарните дати за м. септември със следните непълноти и особености: липсва текстът за 6-и септември, но има бележки за предпразненството на Рождество Богородично (л. 25б); за 16. IX (л. 34б) е дадена само паметта на св. Евтимия. На л. 38б започват синаксарните указания за м. октомври — всичко две до 2. X, когато се чествува св. Мамант.

Синаксарните рубрики в Енинския апостол в сравнение с Охридския, Слѣпчанския, Струмишкия, Карпинския, Вранешничкия и Матичиния апостол³ се отличават със своята изчерпателност и обстоятелственост. В Слѣпчанския апостол пасхалният цикъл е даден отделно, а обикновено в преписите на апостола⁴ за тази част от календара се посочват паметите на св. Теодор Тирон в първата събота на Великия пост и на пророците в I неделя, така наречената Православна, от поста. В Енинския апостол, л. 4б до 5а, към сиропусната неделя са прибавени паметите на патриарх Флавиан, папа Лъв, благоверните царе Марциан (Маркиан) и Пулхерия. Светците са се чествували на 17 февруари⁵.

¹ Мирчев, К., Хр. Кодов. Енински апостол. Старобългарски паметник от XI в. С., 1965.

² Цит. съч., с. 226, с. 258.

³ Архим. Амфилохий. Карпинский апостол, ч. I, II и III. М., 1985; Вознесенский Г. А. Древнеславянский Апостол. Выпуск первый: Послание к Римляном. Сергиев Посад, 1982; Кульбакин, С. Охридская рукопись апостола конца XII в. — Български старини, кн. III. С., 1907; Илвинский, Г. А. Слѣпчанский апостол XII века. М., 1912; Jagić, V. Zum altkirchenslavischen Apostolus. I, II, III. Wien, 1919—1920; Weingart, M. Zum altkirchenslavischen Apostolus. I—III, Slavia. Praha, 1922; Конески, Б. Вранешнички апостол. — Стари текстови II. Скопје, 1956; Богдановић, Д. Матичин апостол. Београд, 1981.

⁴ В Струм. ап. например паметта на Дионисий Ареопagit е отбелязана в края на апостолското четиво.

⁵ Датата 17 февруари в Ен. ап. на сиропусната неделя дава възможност да се изчислят датите на неделята на блудния син и на месопусна, т. е. съответно 3 и 10 февруари, а

Датата 22 септември, л. 35б в Енинския апостол съдържа указания за времето, преди което и след което употребата на подобен синаксар е твърде малко вероятна. Под тази дата тук е отбелязано:

КВ. С(В)ТЪН Б(ОГОРОДИ)ЦН. в Хр(И)СОПОЛ.Н С(В)ТЪМЪ МЖЧЕННОМЪ
Прискоу .н Мартиноу .н Николоу:-

В Патмоския типик (266)⁶, датиран от IX—X в., паметта на Богородица в Хрисопол не е дадена. Споменато е само името на св. Приск. Според църковния устав⁷ на император Константин VII, създаден на Цариградската църква към 950/956 г., чудото на Богородица в Хрисопол е отбелязвано на 22. IX. Преди това на тази дата е почитан Великият трус и календарната оправка в този пункт е твърде симптоматична за „изправянето“ на синаксара.

Също според Типика на Великата църква („Св. София“ в Цариград) денят на светците Приск и Мартин минава на 21. IX. Познатите ми по-късни месецослови избягват имената на сподвижниците на Приск—Мартин и Никола⁸. Може да се приеме, че Енинският апостол отразява връзка между четиво (в случая — от апостола) и календарна дата (памет) например от типа на Асеманиево евангелие⁹. При тази подредба преди четивото се дават обстоятелствени месецословни обяснения: имената, произходът и заслугите на светеца пред църквата, следвани от подробни богослужбни указания. Между последните в Енинския апостол се отнасят дългите цитати от псалми¹⁰. Старинността на този тип подредба на синаксарите с указания от Типика „статия-рубрика“ и на четивото от съответната основна богослужбна книга (апостол или евангелие) намира в Енинския апостол и чисто графически израз. Освен отличаването с червено мастило на синаксарните статии, те са написани с по-обемисто писмо, за да се различават от основния текст. Тук са употребени и двойно контурни малки инициали от твърде старинен тип (л. 1б, 2а, 3а, 4а, 4б, 5а, 7а, 8а). Наблюдава се и известна неустановеност при изписване на „служебни“ думи като: „вход“, „амин“, „пост“, „месопусна“ и др.

Синаксарът на Енинския апостол отразява календар от по-стар тип както и някои от поправките, узаконени с типика от 350/959 г. Близостта му с Патмоския типик и цитирания Цариградски устав показва, че всъщност синаксарът, съпровождащ най-стария славянски и старобългарски текст на апостола, възстановява по всяка вероятност едно междинно положение между санкциониранияте от император Константин VII календарни дати и тези, възприети¹¹ по времето на император Василий II (976—1025). Трябва да се отбележат и твърде пространните житийни данни, дадени в Енинския апостол, които също говорят за особения византийски образец, послужил на

неделята на Митаря и Фарисей ще да се е паднала на 27 януари. От това следва, че Пасхата се падала на 7 април. Ако датата е отбелязана умишлено от преписвача, получава се годината 961/972, срв. Grumel, V. *La chronologie Byzantine*. Paris, 1958. Засега обаче не мога да твърдя дали тя се отнася към времето на преписването на ръкописа, или към неговия образец. Друга дата носи 36-ата събота преди месопусна неделя, при която се получава дата 975 г. 4 април, Великден.

⁶ Дмитриевский, А. Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках православного Востока, I, т. II. Киев, 1885, с. 235.

⁷ *Bibliotheca hagiographica graeca*, Bruxelles, 1909, p. 60, p. 320.

⁸ Подробное оглавление Великих четіх миней Всероссийского митрополита Макария. М. 1892, 146.

⁹ Vajs, J., J. Kurz. *Evangeliarium Assemani*. Codex Vaticanus. Pragae, I—1929, II—1955.

¹⁰ Мирчев, К., Хр. Кодов. Цит. съч., 259—261.

¹¹ РС, I, 117.

преводачите. Разместени са имената на светците, някои са изпуснати в сравнение с гръцките типичи, другаде има следи от по-стар синкасар с други дати. С уговорката, че у нас липсват някои нови издания на византийски типичи и синаксари, синаксарът на Енинския апостол може да се смята за изолиран и между паметници като Асеманиево евангелие, Савина книга, Остромирово, Митиславово евангелие и Миней за м. септември от 1095/96 г. Най-съществена отлика на Енинския апостол е „проложният“ тип житийни данни към синаксара.

Тук не са направени съпоставки с календарите на Банишко евангелие и с някои западнославянски паметници. Това е обект на друго изследване, което разглежда „краткия синаксар“¹², познат и в среднобългарската традиция.

Засега може да се предположи, че синаксарът на Енинския апостол е възникнал в духовно средище с първостепенно и законодателно положение, чийто образци поради исторически причини не са намерили широко разпространение, т. е. най-вероятно този календар е узаконен и преведен в Преслав — столица на духовната и светската власт по време на Първата българска държава. Едновременно с това Енинският апостол е и паметник от първостепенно значение при проучване на византийски материали от този тип.

Приложение¹³

№ дата	Ен. ап./лист	Промяна/паметн./бел.
1.	: СЖ̄ * Л̄С̄ * ПРѢЖДЕ М̄А̄ ІІО̄	1б
2.	* * НЕ̄ ^а ПРѢ ^а М̄А̄П̄О̄	2а
3.	: СЖ̄ МАПОСТЪНАѢ . КЪ КОРЕНТ	
	НШН СЖѢ ... СИ ПО ПАНАДІКОСТН	3а
4.	НЕ̄ * М̄А̄П̄О̄У *	3а
5.	* СЖ̄ * СЪІРОП̄О̄У .	4а
6.	* НЕ̄ : СЪІРОП̄О̄ : В НѢЖЕ БЪІ	памет по ЦТ 17. II ¹⁴
7.	* ВЛЕТЪ ПАМАТЪ . ВЛАВНѢНОУ	
	патрнархоу . н лъвоу . папежоу рнмъскоу .	4б
	* Н БЛАГОВѢРНЪМА ЦРЕМА МАР	
	КНѢНОУ . Н ПОУЛХЕРЕН *	5а
8.	СЖ̄ . А̄ * ПО СТРЕТЪ СТГО	

¹² Мијовић, П. Менолог. Београд, 1973, с. 42.

¹³ Синаксарът е сравнен и с изданията от Чи ф л я н о в, Б. Триодът и месецословът на Великата църква през IX в. — Год. Духовната академия. Т. XIX (XLV). 1969/1970. Тъй като графическата подредба на синаксарните означения в Енинския апостол има много общи черти с тази в Асеманиевото евангелие и Синайския молитвеник, текстовете се предават според оригинала, срв. цит. издание на К. Мирчев и Хр. Кодов.

¹⁴ Le Typicon de la Grande Église. Ms. Saint-Croix n° 40, Xe siècle par Juan Mateos S. I., T. 1, T. 2. Roma, 1962/1963.

№ дата	Ен. ап./лист	Промяна (паметн.) бел.
9.	МЖЧЕННИКА ФЕУДОРА * * $\overline{NE} \cdot \hat{\Lambda} \cdot \overline{PO} \cdot \text{В НЖЖЕ БЗЫВЛЕ[Т]}$ ПАМАТЪ . СТЪМА Монсн н Аронс н прочнимъ прркомъ	6а 17. П Н Р Фа Ох ¹⁵ липсва Самуил ЦТ 7а
10.	[(С)ЖБ В ПОСТА]	8а
11.	$\overline{NE} \cdot \overline{B} \cdot \overline{PO} \cdot$	8б
12.	... [(Ж)Б (III събота на поста)	9а
13.	$\overline{ne} \cdot \overline{Г} \dots$ (на поста)	9б
14.	* $\overline{СЖ} \cdot \overline{Д}$ (събота от IV нед.)	10б
15.	(Неделя IV от поста) ¹⁶	10б Евр. VI, 13—20
16.	(Събота V от поста)	11б Евр. IX, 24—28 ЦТ
17.	(Неделя V от поста)	12а Евр. IX, 11—14
18.	(Възкресение Лазарово)	13а *Евр. XIII, 1—8, ЦТ XII 28—13,8
19.	(Велики четвъртък)	14б 1 Кор. XI, 23—32
20.	(Велики петък)	17а 1 Кор. I, 18—31 и 1 Кор. II, 1—2 ЦТ
21.	(Утрена на Великата събота)	18а *1 Кор. V, 6—14, ЦТ 6 8
22.	(Утрена на Великата събота)	18б Галат. III, 13—14
23.	(Литургия на Великата събота)	19а Рим. VI, 3—11
24. 1. IX	НАЧАТЪКЪ ННДНКТНШНОУ . н ПАМАТЪ . $\overline{прѣд} \cdot \overline{обн} \cdot \overline{оу} \cdot \overline{оу} \cdot \overline{на} \cdot \overline{це} \cdot \overline{моу} \cdot \overline{се} \cdot \overline{ме} \cdot \overline{оу} \cdot$ СТАЪПНИКОУ . нже въ оградѣ . н стхъ $\overline{М} \cdot \overline{ж} \cdot \overline{е} \cdot \overline{н} \cdot \overline{з} \cdot \overline{п} \cdot \overline{о} \cdot \overline{с} \cdot \overline{т} \cdot \overline{ъ} \cdot \overline{н} \cdot \overline{н} \cdot \overline{ц} \cdot \overline{ъ} \cdot \overline{н} \cdot \overline{п} \cdot \overline{о} \cdot \overline{к} \cdot \overline{о} \cdot \overline{н} \cdot \overline{и} \cdot \overline{с} \cdot \overline{у}$ Навгншоу . н стомоу пр... [(н стън) Агатокалн . н ст... Келестннѣ . н стън Лаврен... н стго Амона.... црн отъ Одринѣ . Тра	вж. 8. IV Р Н вж. 28. VIII Н 20а
25. 2. IX	$\overline{B} \cdot \overline{[П]АМА} \overline{[ТЪСТ]} \overline{ГО} \overline{ОЦА} \cdot \overline{НАШЕГО}$ НОАН ПОУСТЪНИННИКА . н стго [Ма] манта . н [П]авла новаго :-	ЦТ започва с Мамант 23б

¹⁵ Le Turicou, t. I, p. IV—XX, N=Cod. 40, манастир „Св. Кръст“, Йерусалим, 950/959; P=Cod. 266, манастир „Йоан Богослов“, Патмос, IX—X в.; Fa=Cod. Par. gr. 1590, 1063 г.; Oх=Cod. Aust. E. 5 10, Бодл. библиот., Оксфорд, 1329 г.; ЦТ=Цариградски типик по цит издание.

¹⁶ Текстът на четивата от пасхалния цикъл е фрагментарен. За точност при определяне на календарния състав на Ен. ап. са цитирани съответните апостолски четива по изданието на К. Мирчев и Хр. Кодов. 14а, Цветница, Филип. IV, 4—9 по ЦТ,

№ дата	Ен. ап./лист	Прояна/паметн./бел.
26. (3. IX) ... [Ан]тима . е̄п̄скоу...		246 тук паметите 3. IX и
27. 4. IX :- стр̄ст̄ъ . ст̄в̄хъ м̄къ . Васн- анъ [С]емеона . н маад̄ен̄ц̄ъ .		и 4. IX обединени Василиса Влахерн — по ЦТ Вавила и др.
	н Романоу . н ст̄в̄н Теодоръ	246 Роман? само Теодор
28. 5. IX Е̄ Стр̄ст̄ъ ста̄го м̄ка Зарна . н Вевен сестр̄ъ его . н оубненне Заха- рна пр̄рка .		246
29. 7. IX Э̄ Стр̄ст̄ъ ста̄го Созона . н ст̄в̄н Харнтонн м̄ченницн :-		Ен. попълва ЦТ 256 Харитония? Р 9. XI
30. 9. IX . Акнма [н Анъ]		286 или 31. VI
31. 10. IX :- По... зному кр̄стоу Хвоу . н ста̄го м̄ка Севернана . н ст̄в̄хъ м̄ченницъ тр̄ехъ :-		вж 9. IX ЦТ 296
32. 11. IX А̄ Стр̄ст̄ъ ст̄в̄хъ м̄къ . Днв двѣ . н Днвдоума . н ст̄в̄а м̄нца ... дор̄ы . александрна . н ст̄го... нашего Петра арх̄пска		296
33. 12. IX В̄ Стр̄ст̄ъ ст̄го м̄ка Автонома . . е̄п̄скоупа . нконъска . стар̄в̄нша въ... н ст̄го м̄ка Корната . е̄п̄скоупа .		по Р 296
34. 13. IX Пам̄ ст̄го Семевна . по пазтн ажнкъ г[нъ арх̄непскп] а е̄рса [м]... а . н ст̄го Корнлаъ сътн̄ка .		? 296 вж. 20. X НР, 13. X Фа
35. С̄ж . пр̄в... (събота преди Въздвижение)		
14. IX Д̄. Въздвнженне ста̄го н честъ наго . н ж̄вотворащаго кр̄ста Хва :-		30а
36. 15. IX Е̄ Стр̄ст̄ъ ст̄го м̄ка Ннкѣты . н пам̄ . ст̄в̄мъ [о]ц̄емъ . РЗ . съв- равшем с̄а . на ст̄в̄мъ ꙗ велнц̄вмъ свор̄в...		— първом. Евгений 33а
37. ... [п]о въздвнженн кр̄ста .		33а

№ дата	Ен. ап./лист	Промяна (паметн.) бел.
38. (16. IX)	Стрѣсть . стѣѡ мннѡ Ефнмнѡ	34б — ЦТ
39. 17. IX	Ѡ Стрѣстьѣсть (така!) с... [Ка] раламенѣ . ꙗ священнѡмѡкоу Мнронѣ.	35а
40. 18. IX	НѠ Стрѣсть . стѣѡ Тевдорѣ . н мѣченнѡкоу Семеонѣ . еписѣпѣ :-	35а сравн. тук 34 и 35 и 43
41. 19. IX	Ѡ Памѡ . ꙗкоу Навгннѡу . н стѡмѣ мѡкоу Трофннѡу . Дородо- ментѡу . н Саватнѡ :-	ЦТ Ис. Навин накрая Саватий по Фа Ох 35а
42. 20. IX	К Стрѣсть стѣхѣ мѣѣ . Евстатѡ н ТевпнстнѠ н чадѡма еѡ . Агапнѣ н Ѡевпнста :-	35а
43. 21. IX	(КѠ) Стрѣсть стѡмѣ Кюпроу еписѣпоу . н Семевну жннѣ гноу :- н сва- щеннѣ стѡмоу Мннѣ :-	35б
44. 22. IX	(КѢ) Стѣн бѣн . въ Хрѣсѡполѣ . н стѣмѣ мѣченнѡкоу Пнрсѡкоу . н Мар- тннѡу . н Ннѡлаѡу : =	— Р Фа Ох ЦТ 35б
45. 23. IX	КГ Ново лѣто . н злчатнѣ Нѡѡ . крстнтѣлѣ ...	35б
46. 24. IX	КД Стрѣсть стѣѡ проѡмннѡѡ (така!) ... [Ѡѣ]кѡѡ.	36а
47. (25. IX)	[Стрѣсть] стѡго мѣѡ . Рѡмана . НѠѡ . града вннѣзѡнтнѣсѡѡ (така!) . прн Саворн црн . перѣсѣѣѣ . ꙗ стѡго Панфотѣ (така!) :-	— ЦТ Роман по Р 36б
48. 26. IX	КѢ Прѣѣѡвеннѣ Нѡѡ . вгѡсловѡ :-	36б
49. (27. IX)	Памѡѣ стѣхѣ мѣченнѣѣ Калн- стрѡѡ н дрѡужннѣ еѡ . чнслѡмѣ . ѠЧ. прн :- Днѡкѡнтнѣнѣ црн :-	Р ѡ Епнхарис
50. (28. IX)	... мѣченнѣ ... [Ка]лоунтннѡ . Алфнѡ . Алѣксѡндрѡ . [Зѡсн]мѣѡ . НѠѡнѡ ... мѣждѣ црн :-	? сравн. 28. IX ЦТ 37б
51. 29. IX	КѠ Стрѣсть стѡѡю мѡкоу [Трофнн] ...	38а

№ дата	Ен. ап./лист	Промяна (памет) бел.
--------	--------------	----------------------

52. 30. IX $\widehat{\Lambda}$ Стрѣтъ стаго Гангорѣ архне
 пискѣпа . велнкѣа Арменна . н
 Рнмпсна . н Дроужны еа . прн
 Днокантнѣнѣ црн . н прн црн пе-
 рстѣ . Артаванѣ . снѣ . Аласурн
 братоу сѣшѣ . кюрѣ цроу арменѣскоу
 . лѣстнѣ оубненѣ бѣстѣ :- 38а
- ЦТ Гаяне
 — ЦТ Мардоний,
 Мигдоний, Горгоний,
53. \widehat{M} ЦЗ ОКАБРЗ [РЕКО]МЫ ЛНСТ[ОПАДЗ .
 нматъ] дн . . ла . дъ нматъ . ча .
 \widehat{I} А . а но . ГІ (числата — така)
 $\widehat{\Lambda}$ Стрѣтъ стаго апстаа [Ана]нїа .
 епска . дамаскова . поставенѣ бѣвѣ
 апстаы Д[ам]ашѣнннѣ сѣн . сѣ апос-
 тла Павла . побѣданнемѣ бжнемѣ
 крстн . н прнведенѣ бѣвѣ кѣ лїкен-
 нню кнаѣзоу . по многах мѣках . ка-
 менемѣ повнен . бѣстѣ :- 38б
54. (2. X) стрѣтъ . . . [м]ка . [н епс]ка
 . . . прн Декнї црн . ннѣ 38б
 двоѣ . ѣже [бѣ] . . . прн . . . блнз . . .
 афна . [нwk]антїѣнѣ . ї Мак . . . н
 прн кнаѣї . . . нѣмѣ . мног . . . адавша .
 послѣжде . . . овена бѣста . . . вѣз . . . се
 . . . же глав . . . 39а